

Marina Bagarić

Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

Arhitekt Otto von Hofer i plemićka obitelj Vranyczany-Dobrinović

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 27. 3. 2013. – Prihvaćen 9. 10. 2013.

UDK: 72 Hofer, O.

Sažetak

U radu se govori o stambenim zgradama obitelji Vranyczany-Dobrinović što ih je u Zagrebu i Laduču projektirao bečki arhitekt Otto von Hofer. Na temelju novonadenih nacrti Hoferu se pripisuje i (su)autorstvo dviju zgrada kojima se dosad nije znao ili se pogrešno određivao autor.

Pokušava se rasvijetliti i utjecaj Hoferova poslodavca, arhitekta Carla von Hasenauera, te – na temelju fotografija i arhivskih izvora – rekonstruirati način uređivanja interijera hrvatskoga visokoga plemstva.

Ključne riječi: *historicism, Otto von Hofer, obitelj Vranyczany-Dobrinović, Zagreb, Laduč*

Uvod

U drugoj polovici 19. stoljeća javne su zgrade u Zagrebu – poznato je – većinom gradili arhitekti iz drugih monarhijskih centara, specijalizirani za određene arhitektonske tipove. Zagrebačko Hrvatsko narodno kazalište, glavni kolodvor, zgrade državnih institucija i najznačajnijih banaka nedvojbeno su kvalitetni, no i sasvim tipski primjeri »korporativne arhitekture« Austro-Ugarske Monarhije. Privatne, stambene zgrade zagrebačkih trgovaca, obrtnika, poduzetnika, bankara, ali i plemića na *Zelenoj potkovi* i u ulicama Donjega grada, redom su djelo domaćih arhitekata i graditelja ili asimiliranih stranaca. Malobrojne su iznimke od takve prakse, a najznačajniju predstavlja rad bečkoga arhitekta Otta von Hofera za obitelj Vranyczany-Dobrinović.

O bosanskom podrijetlu i dalmatinskoj povijesti plemićke obitelji Vranyczany-Dobrinović pisali su njezini članovi: Ambroz st. »na svom imanju Severinu 1. 1. 1859.«, Ivan (Giovanni) u Trstu 1864., Janko u Rijeci 1912. godine.¹ Suvremena se povijest najviše bavila životom i djelom Ambroza Vranyczanyja ml. (1801.–1870.), pripadnika karlovačke grane obitelji, znamenitoga ilirca, vizionarskoga poduzetnika i društvenoga radnika.² Ambrozov brat bio je Nikola Vranyczany Dobrinović (1804.–1876.), također podupiratelj

ilirskoga pokreta, veletrgovac i tvorničar, glumac-amater i filantrop. Braća su bila oženjena sestrama Modrušan, pripadnicama stare karlovačke plemićke obitelji. Fascinantan je popis poslova koje su, uz intenzivan politički angažman, poduzeli braća Ambroz i Nikola Vranyczany: zajedno su se bavili eksploatacijom šuma i trgovanjem drvenim dužicama, Ambroz se zalagao za izgradnju željezničke veze od Karlovca do jadranske obale, ranih 1840-ih inicirao je i realizirao osnutak domaćega *Savsko-kupuskoga parobrodskoga društva*, dok je Nikola 1854. izgradio u Karlovcu (Prhovo–Dubovac) pivovaru.³ Oba su brata, kao utemeljitelji, bili u upravi karlovačke Narodne (Ilirske) čitaonice, financijski su podržali i osnutak Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a sudjelovanjem u kupnji »Stankovićeve kazališne zgrade« pridonijeli su transformaciji dotad germanofilskoga zagrebačkoga kazališta u hrvatsku nacionalnu instituciju. Nikola Vranyczany priređivao je u Karlovcu »diletantske zabave i večernje predstave« u kojima je i glumio, bio je u odboru koji je stipendirao školovanje slikara Vjekoslava Karasa u Italiji, pomagao je Streljačko društvo u Karlovcu, a velikim iznosima donirao je redovito karlovačku bolnicu i ubožnicu.

Način i stil života dvojice braće Vranyczany-Dobrinović nasljedovala je generacija njihove djece, tj. Nikolini sinovi Ljudevit (1840.–1922.), Dragan (1841.–1910.) i Vladimir

1 Die neue Burg (novo krilo Hofburga), Beč, 1881.–1894.–1913., Gottfried Semper– Carl von Hasenauer i suradnici, fotografija iz 2010.
Die neue Burg (the new wing of Hofburg), Vienna, 1881–1894–1913, Gottfried Semper – Carl von Hasenauer and assistants, photograph from 2010

(1845.–1929.).⁴ Ipak, mlada je generacija težište svojega djelovanja s politike premjestila na mecenatstvo, a s poduzetništva na karitativni rad. Također, svi su oni, osim Dragana, čija je glavna rezidencija ostala u Karlovcu, za mjesto stanovanja odabrali Zagreb, a za odmor dvorce u Hrvatskom zagorju. »Utjecajna poznanstva« u glavnom gradu Monarhije, koja su – kako ispravno pretpostavlja Igor Karaman – sklopili Ambroz i Nikola Vranyczany-Dobrinović, oblikovala su živote mladih Vranyczanyjevih u svakom smislu: njihove su domove projektirali i uredili ugledni bečki umjetnici, a prijateljske i ženidbene veze povezivale su ih s najvišim, dvoru bliskim krugovima bečkoga društva. Najodgovorniji za konkretan okvir života Vranyczanyjevih arhitekt je Otto von Hofer, koji je u deset godina projektirao četiri zgrade za Ljudevita, Dragana i Vladimira Vranyczanyja. Hofer je rođen 1847. godine u mađarskome Sopronu (Ödenburg).⁵ Tehničku visoku školu pohađao je u Beču i Stuttgartu, a od 1870. zaposlen je u bečkom atelijeru Carla von Hasenauera, koji je upravo te godine angažiran na velikim i ambicioznim projektima carskoga dvora (Dvorski muzeji, *Burgtheater* i njegov depo, Novi Hofburg).⁶ Poslije Hasenauerove smrti 1894. Hofer je s arhitektom Brunom Gruberom vodio gradnju novoga krila carske rezidencije (sl. 1.).⁷ Otto von Hofer je u koautorstvu s Hasenauerom projektirao Bolnicu milosrdne braće u Beču (1883.–1884.), s kiparom Johannesom Benkom izveo je Hasenauerovu grobnicu na bečkom Centralnom groblju (1898.), a samostalno je projektirao više palača i vila u Beču i Sopronu, zgradu štedionice u Sopronu te Dvorski i državni arhiv u Beču (1899.). Svoje je hrvatske klijente Otto von Hofer upoznao u Hasenauerovu atelijeru. Naime, Carl von Hasenauer spominje se u novinskome tekstu o početku gradnje kuće Ljudevita Vranyczanyja kao arhitekt kojega je barun Vranyczany odabrao među mnogim drugim arhitekti-

ma Monarhije.⁸ O pitanju Hasenauerova udjela u Hoferovim projektima za Vranyczanyjeve još će biti riječi, no na ovome je mjestu tek potrebno konstatirati da su upravo projekti za hrvatske naručitelje obilježili početak karijere Otta von Hofera.

Detour Karlovac: prijedlog atribucije

Kad je u pitanju arhitektura, nagovještaj profinjenoga ukusa Vranyczanyjevih predstavljaju dvije njihove karlovačke zgrade. Prva je trgovačko-stambena zgrada na Zrinjskome trgu 7 iz 1869. godine, a druga obiteljski mauzolej, podignut najkasnije u prvom mjesecima 1870. na groblju u Dubovcu (sl. 2. i 3.).⁹ Prema usmenoj predaji nekih članova obitelji, mauzolej je djelo Otta von Hofera.¹⁰ Nažalost, konkretnih tragova o Hoferovu sudjelovanju u gradnji mauzoleja nema ni u karlovačkom gradskom arhivu ni u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, gdje se čuva ostavština obitelji, a nema ih ni u ostavštini Carla von Hasenauera, koji bi morao biti posrednik između Vranyczanyjevih i svojega novoga zaposlenika. Stoga je potrebno svu pažnju usmjeriti na sam arhitektonski spomenik, koji je, bez sumnje, u vremenu i prostoru u kojem je nastao, sasvim jedinstveno djelo. Izgrađen je na *rimokatoličkom građanskom groblju* u Dubovcu i koncipiran za taj arhitektonski tip sasvim uobičajeno kao građevina centralnoga tlocrta natkrivena kupolom na visokom tamburu. Ono što ga izdvaja iz građevinskoga fonda kontinentalne Hrvatske jest oblikovanje njegova eksterijera dominantno u neobizantskom slogu. Dva su moguća prijedloga za detektiranje autorstva mauzoleja Vranyczany. Prvi prijedlog autorstva – Hoferova – temelji se na sljedećim argumentima: mladi je arhitekt netom zaposlen kod jednoga od tada četiriju ključnih bečkih arhitekata (uz Carla von Hasenauera, tzv. *Architektenbaronen* su Friedrich Schmidt, Teophil Hansen

2 Stambeno-trgovačka zgrada Vranyczany, Zrinjski trg 7, Karlovac, 1869., fotografija iz 1889. (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, Zbirka starije fotografije)

Vranyczany's residential and commercial building, Zrinjski Square 7, Karlovac, 1869, photograph from 1889 (Museum of Arts and Crafts Zagreb, Collection of Old Photographs)

i Heinrich Ferstel) i vrlo dobro poznaje njihove radove. Za projektni zadatak mauzoleja Vranyczanyjevih nadahnjuje ga, kao i mnoge druge mlade arhitekta, rad Teophila Hansena, konkretno njegova neobizantska evangelička crkva na bečkome groblju Matzleinsdorf (1858.–1860.).¹¹ U hrvatskoj je arhitekturi kraja 19. stoljeća izbor neobizantsko-orijentalnoga stila redovito bio politički, odnosno religijski-nacionalno motiviran. Mauzolej Vranyczanyjevih s mnoštvom neobizantskih elemenata u takav se trend nikako ne uklapa. Stoga bi se njegovo specifično oblikovanje moglo tumačiti kao kreacija bečkoga arhitektonskoga ateliera koji je naprosto projektirao zgradu kakva je u ono vrijeme bila *en vogue* na bečkoj arhitektonskoj sceni.

Kao drugi potencijalni autor pojavljuje se Franjo Klein, graditelj čija se biografija još uvijek rekonstruira.¹² Na misao o Kleinu kao mogućem projektantu mauzoleja na groblju u Dubovcu potaknulo me nekoliko činjenica: prva je da je upravo Franjo Klein, također pod utjecajem Hansenovih bečkih zgrada, prvi na hrvatskim prostorima koristio elemente bizantsko-orijentalne arhitekture, i to u svojim projektima iz 1860-ih – sinagogi (1866./1867.) i pravoslavnoj crkvi Preobraženja Gospodnjeg u Zagrebu (1866.) te katoličkoj kapeli u Voćarici kod Novske (1861.).¹³ Podsjetimo: sljedeća se pojava neobizantskoga stila u hrvatskoj arhitekturi veže tek uz učenike Friedricha Schmidta, koji će ga cijela dva desetljeća kasnije gotovo ekskluzivno primjenjivati za restauraciju i izgradnju srpsko-pravoslavni crkava i kapela.¹⁴ Nije manje važna ni činjenica da su ključni elementi pročelja kuće Vranyczany na karlovačkom Zrinjskom trgu do u detalje slični Kleinovu rukopisu na njegovim zagrebačkim zgradama iz istoga vremena: od tripartitne kompozicije pročelja s povišenim središnjim dijelom do pojedinosti brojnih, Kleinu osobito dragih ukrasnih elemenata.

3 Mauzolej obitelji Vranyczany-Dobrinović na groblju Dubovac u Karlovcu, 1870. (HDA, fond 782 – obitelj Vranyczany-Dobrinović, Album nekretnina)

Mausoleum of Vranyczany-Dobrinović family at the Dubovac cemetery in Karlovac, 1870 (Croatian State Archives, 782 – Vranyczany-Dobrinović Family, Album of Properties)

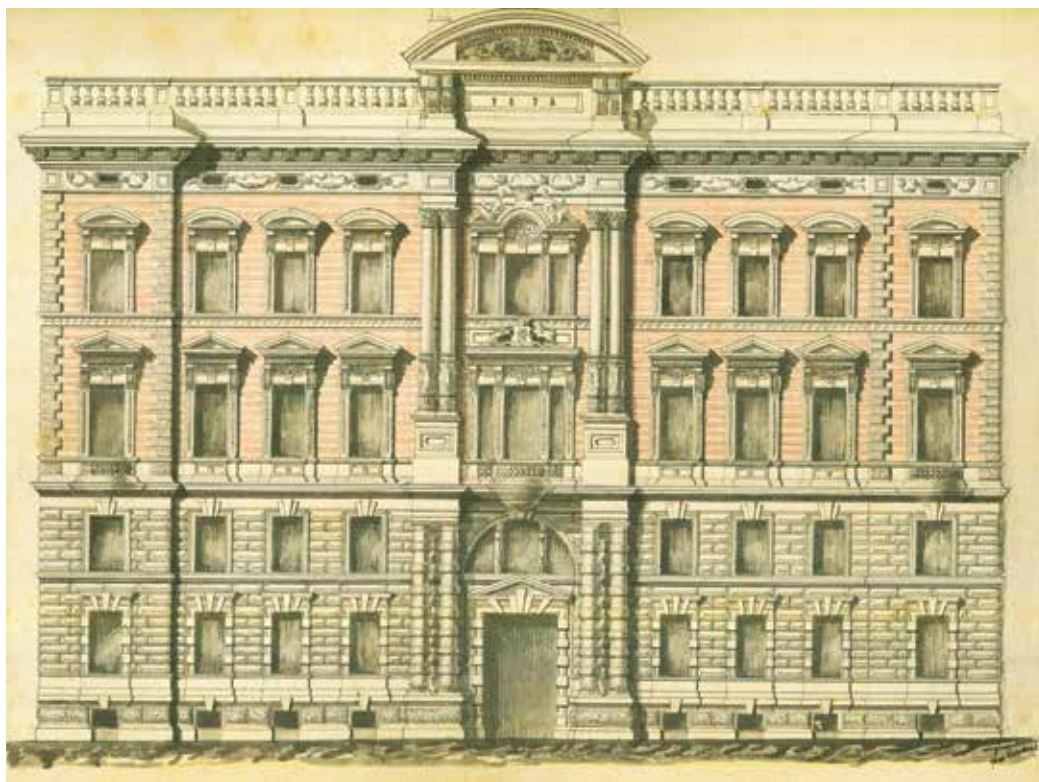
Novootkriveni podatci o kretanjima i društvenim vezama Franje

Kleina također govore u prilog pretpostavci o njegovu autorstvu dviju karlovačkih zgrada obitelji Vranyczany. Naime, Klein je od dolaska iz Beča u Hrvatsku 1851., pa sve do 1859., bio zaposlen u građevnome uredu Varaždinsko-đurđevačke pukovnije u Bjelovaru, gdje je, između ostaloga, radio na projektima čiji je idejni začetnik bio zapovjednik pukovnije Ignac Čivić pl. Rohrski.¹⁵ Čivić je, kao i Vranyczanyjevi, bio rođeni Karlovčanin, također je odigrao značajnu ulogu tijekom 1848. godine, i, kao i braća Vranyczany, bio je član najužega kruga oko bana Josipa Jelačića. Čivić je službu u Bjelovaru napustio 1859. te se vratio u rodni Karlovac. Iste je godine i Klein napustio posao u Varaždinsko-đurđevačkoj pukovniji.¹⁶ Sasvim je vjerojatno da je pukovnik Čivić »svojega« arhitekta s punim povjerenjem mogao preporučiti Vranyczanyjevima te je Franjo Klein u Karlovcu istodobno gradio dvije zgrade.

»Prva luksuzna najamna kuća u gradu«: kuća Dragana Vranyczanyja u Zagrebu

Dragan Vranyczany-Dobrinović prvi je od Nikolinih sinova izgradio u Zagrebu reprezentativnu stambenu zgradu koja je već tijekom gradnje 1878.–1879. postala *talk of the town*. Sam Dragan živio je – u odnosu na svoju braću – bitno mirnijim, povučenijim životom. Stalno mjesto boravka i rada Dragana Vranyczanyja bilo je u Karlovcu, u spomenutoj obiteljskoj kući na Zrinjskome trgu 7.¹⁷ Za razliku od braće (i nećaka) koja su ljeta provodila u svojim zagorskim dvorcima, Dragan Vranyczany za svoje je ladanjsko prebivalište odabrao žakanjski dvorac Jurovo, u čijem je perivoju Vlaho Bukovac naslikao portrete vlasnika i njegove prve supruge Ivke pl. Jakopović. Dragan Vranyczany-Dobrinović bio je član *Društva za poljepšanje Karlovca*, kojemu je 1895. darovao svoj vrt na Riječkoj cesti, pomagao je, zajedno s braćom, *Društvo za potporu učenika Velike realne gimnazije u Rakovcu*, dok je njegova druga supruga, Štajerka Therese Komotschar, bila predsjednica *Gospojinskoga društva sv. Vjekoslava za potporu siromašne djece pučkih škola u Karlovcu*.¹⁸

Palaču u Zagrebu Dragan Vranyczany odlučio je graditi 1877., kad je kupio parcelu na Zrinjevcu 19, na kojoj se

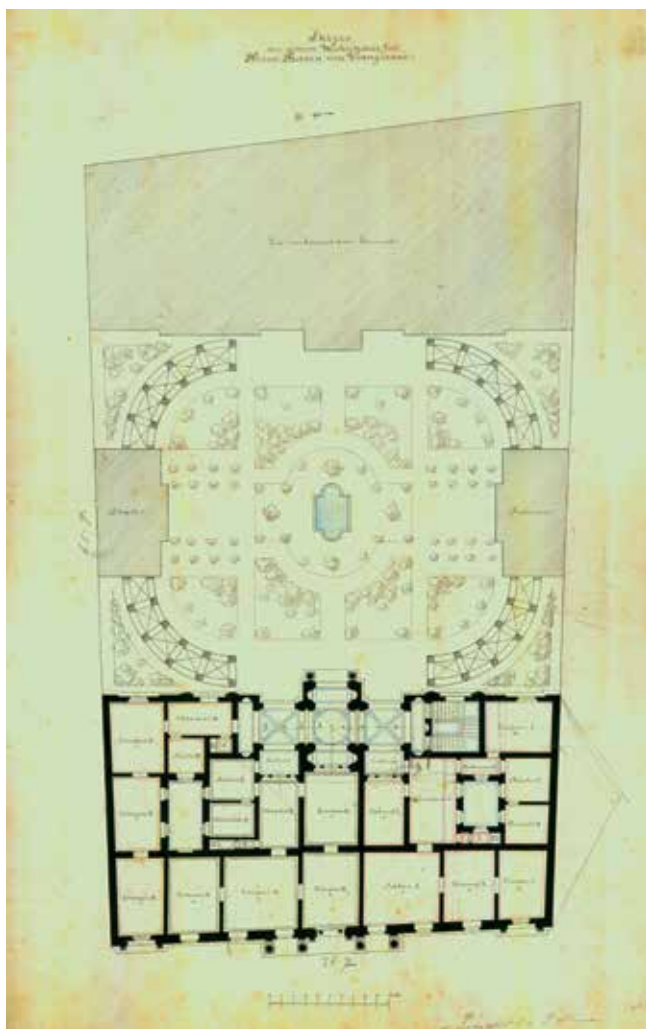

4 Kuća baruna Dragana Vranyczanyja, Trg Zrinjskih 19, Zagreb, nacrt glavnoga pročelja, Ferdo Kondrat, 1878. (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, Zbirka arhitekture)

House of Baron Dragan Vranyczany, Zrinski Square 19, Zagreb, design of the main façade, Ferdo Kondrat, 1878 (Museum of Arts and Crafts Zagreb, Architectural Collection)

tada – u adaptiranoj kući Hatz – nalazila ženska preparandija.¹⁹ Nacrti prve zgrade Vranyczanyjevih u Zagrebu nisu se sačuvali u gradskome arhivu; njezinim se autorom, na temelju teksta objavljenoga 1880. u *Viestima kluba*

inženira i arhitekta u Zagrebu, smatra Ferdo Kondrat.²⁰ No, nedavno otkriveni nacrti u fondusu Muzeja za umjetnost i obrt donose neke sasvim nove i intrigantne informacije o nastanku projekta i izgradnji te zrinjevačke palače. U muzejskoj se zbirci nalaze ukupno četiri nacrti kuće Dragana Vranyczanyja: jedan nacrt tlocrta prvoga kata i tri nacrti pročelja. Nedatirani tlocrt potpisao je bečki arhitekt Otto von Hofer, jedan nacrt pročelja zagrebački graditelj Ivan Plochberger, a druga dva nacrti pročelja na kojem je godina 1878. nose potpis Ferde Kondrata (sl. 4. i 5.). Ni po jednome od tih nacrti kuća nije izvedena, no mogu se uočiti vidljive posudbe koje je na svojem nacrtu pročelja i u samoj realizaciji zgrade s Hoferova projekta preuzeo graditelj Ferdo Kondrat.²¹ Komparacija četiriju nacrti dopušta sljedeću rekonstrukciju gradnje: Dragan Vranyczany od Hofera je naručio idejni projekt kuće u kojoj se vjerojatno namjeravao trajno nastaniti ili duže boraviti, a dio stanova planirao je iznajmljivati. Takvu pretpostavku, osim male vjerojatnosti da bi barun za izgradnju najamne zgrade angažirao stranoga arhitekta iz slavnoga atelijera, potkrepljuje i sam Hoferov nacrt i njegov »naslov«. Hoferova *Skizze zu einen Wohnhaus für Herrn Baron von Vranyczany* donosi projekt jednoga luksuznijega i većega stana u sjevernome dijelu zgrade, detaljni plan uređenja maloga historicističkoga perivoja s fontanom u središtu, uz čije su rubove polukružne pergole. Sami stanovi na katu s perivojem komuniciraju otvorenim pretprostorom – svo-

5 Kuća baruna Dragana Vranyczanyja, Trg Zrinjskih 19, Zagreb, tlocrt, Otto von Hofer u atelieru Carla von Hasenauera, 1878. (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, Zbirka arhitekture)

House of Baron Dragan Vranyczany, Zrinski Square 19, Zagreb, ground plan, Otto von Hofer for the atelier of Carl von Hasenauer, 1878 (Museum of Arts and Crafts Zagreb, Architectural Collection)

6 Kuća baruna Dragana Vranyczanyja, Trg Zrinjskih 19, Zagreb, fotografija iz 1880. (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, Zbirka starije fotografije)

House of Baron Dragan Vranyczany, Zrinski Square 19, Zagreb, photograph from 1880 (Museum of Arts and Crafts Zagreb, Collection of Old Photographs)

jevrsnom galerijom. U organizaciji stambenoga prostora u ugrađenoj kući Hoferov je najteži zadatak bio kreirati udobne sobe kojima je apsolutno nužno mnogo svjetla. Zahtjev za svjetlom rješava na dva načina: uvlačenjem spomenute galerije duboko u korpus zgrade i projektiranjem dvaju svjetlika u sjevernom i južnom dijelu zgrade. Teško je pretpostaviti da bi arhitekt posvetio takvu pažnju organizaciji prostora i detaljima uređenja okoliša zgrade da je bila riječ tek o jednoj uobičajenoj najamnoj zgradi.

Arhivski izvori ne otkrivaju razloge zbog kojih je Dragan Vranyczany-Dobrinović odustao od angažiranja Otta von Hofera na izradi glavnoga projekta; moguće je odlučio ipak trajno ostati živjeti u Karlovcu, pa mu za najamnu kuću u Zagrebu u kojoj bi boravio tek povremeno nije bio potreban arhitekt carskoga atelijera. Stoga je vjerojatno za dovršetak

projekta organizirao mali natječaj na koji je pozvao dvojicu tada vrlo aktivnih zagrebačkih graditelja. Ivan Plochberger, koji se školovao u Grazu, u Zagreb je došao iz Ljubljane 1853. godine.²² Do trenutka kad ga na doradu projekta svoje zrinjevačke palače poziva Dragan Vranyczany, Ivan Plochberger već je u Zagrebu stekao reputaciju među imućnijom klijentelom: 1872.–1874. izgradio je veliku najamnu kuću bogatoga posjednika i filantropa Mirka pl. Kukovića, 1874./1875. na uglu Zrinjevca i Berislavićeve ulice kuću baruna Ljudevita Ožegovića, a 1876. izveo je dogradnje na kući baruna Jovana Živkovića na Jelačićevu trgu 12. No, premda je Plochberger gradio za ljude iz društvenoga sloja kojemu su pripadali i Vranyczanyjevi, Dragan Vranyczany-Dobrinović odlučio se ipak za projekt tada manje poznatoga Kondrata. Razlog takvome izboru može biti jednostavna činjenica, koja se razotkriva detaljnijom analizom novootkrivenoga Hoferova projekta i realiziranih projekata Hasenauerova atelijera iz istoga vremena: Kondratov prvi, »natječajni« projekt u većoj je mjeri slijedio Hoferova rješenja, a u izvedbi je realizacija Hoferovih zamisli još očitija.

Pročelje palače Dragana Vranyczanyja zadržalo je tako Hoferova četiri stupa velikoga reda uz centralnu os te na prvome katu plitke balkone s polustupovima na krajnjim prozorskim osima. Hoferov plitki balkon izveden je i u širini triju središnjih prozorskih osi, također u *bel étageu*. Središnji izlaz na balkon ima, kao što se čita i u Hoferovu tlocrtu, dvostruki okvir – bočni stupići nose lučni završetak izlaza, a njih flankiraju nešto deblji polustupovi koji nose trokutni zabat. Na trokutnom su zabatu alegorijske figure – aktovi muškarca i žene. Iz nacрта pročelja objavljenoga uz spomenuti tekst u *Viestima kluba inženirah i arhitektah* poznato je da je cijela kompozicija završavala balustradom s kipovima, koji su uklonjeni poslije

7 Kuća Lützow, Bösendorferstr. 13, Beč, Carl von Hasenauer, projekt iz 1870. (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, knjižnica)

Lützow House, Bösendorferstr. 13, Vienna, Carl von Hasenauer, design from 1870 (Museum of Arts and Crafts Zagreb, Library)

velikoga zagrebačkoga potresa u studenom 1880.²³ Ako se pročelje kuće Dragana Vranyczany-Dobrinovića usporedi s bečkom palačom grofa Lützowa, koju je 1870. projektirao Carl von Hasenauer, ustanovit će se fascinantna sličnost u oblikovanju dionice ulaza i balkona prvoga kata. Stupovi velikoga reda uokviruju ulaz u zgradu i počivaju, kao i u Zagrebu, na gruboj rustici, nad ulazom u zoni mezanina također je izveden termalni prozor, balkon prvoga kata u širini je triju prozorskih osi, a nad središnjim izlazom na balkon trokutni je zabat s ležećim alegorijskim figurama. Pročelje palače završava snažno profiliranim kornišem i balustradom. Palača Lützow posljednja je privatna narudžba koju je Hasenauer preuzeo poslije službenoga prihvaćanja angažmana na izgradnji carskih zgrada.²⁴ Je li mu u projektu i realizaciji palače Lützow pomogao mladi Otto von Hofer, netom zaposlen u atelieru, pitanje je na koje će odgovoriti povjesničari bečke arhitekture. Da je Hofer elemente s palače Lützow ponovio na projektu palače Dragana Vranyczanyja sasvim je izvjesno (sl. 6. i 7.).

Prostorna su rješenja Ferde Kondrata u palači Vranyczany, međutim, sasvim različita od idejnih Hoferovih: glavno je stubište smješteno odmah uz provoz, odustalo se od izvedbe galerije prema vrtu, hodnici u većini stanova uski su i dugački, a svjetlici nisu smješteni unutar krila zgrade, nego uz same rubove parcele. Premda namijenjeni iznajmljivanju najmućnijima, Kondratovi su stanovi ipak za nijansu manje udobni od onih kakve je predlagao Hofer. Ekonomiziranje s prostorom nadomjestila je ipak oprema stanova: svi imaju »vodovod, telegrafske aparate, teretni lift i kupaonicu s tušem«, odnosno sve »za čistoću i udobnost naobražene obitelji«. ²⁵ Sam pak Dragan Vranyczany-Dobrinović za sebe je uređio »mali« trosobni stan u prizemlju desno.²⁶

»Na najzanimivijoj točki grada«: kuća Ljudevita Vranyczanyja

O palači baruna Ljudevita Vranyczanyja, koja svojom impostacijom jednako pripada Zrinjevačkom i Strossmayerovu trgu, pisalo se mnogo više nego o palači njegova brata Dragana. Zagrebački su dnevници pomno pratili njezinu izgradnju, *Wiener Bauindustrie-Zeitung* prezentirao je u jednom svom broju iz 1883. zidnu dekoraciju koju je izveo bečki kipar Reinhold Völkel, *Architektonische Rundschau* donosi 1888. opis i nacрте palače, 1930-ih o palači pišu Gjuro Szabo i Ivan Ulčnik, a tekstove s detaljnim opisima posvećuju joj i brojni povjesničari umjetnosti.²⁷ Dva su glavna razloga za takvo zanimanje: palača Ljudevita Vranyczanyja do danas je ostala jedna od najreprezentativnijih stambenih zgrada Donjega grada, a sam barun Vranyczany bio je jedna od najsajnijih ličnosti zagrebačkoga visokoga društva i pravi predstavnik kulture historicizma.

Ljudevit Vranyczany poslovno je bio vezan za Karlovac, odnosno karlovačko Gospodarsko društvo i Karlovačku štedionicu. Pravo mjesto njegova djelovanja i interesa bio je Zagreb i njegova kulturna i umjetnička scena, koju je na svaki način nastojao približiti onoj europskoj. Ili, parafr-

8 Kuća baruna Ljudevita Vranyczanyja, Strossmayerov trg 12, Zagreb, 1881.–1883., Otto von Hofer i Carl von Hasenauer (?), fotografija oko 1890. (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, Knjižnica)

House of Baron Ljudevit Vranyczany, Strossmayer Square 12, Zagreb, 1881-1883, Otto von Hofer and Carl von Hasenauer (?), photograph from ca. 1890 (Museum of Arts and Crafts Zagreb, Library)

zirajući Hannesa Stekla, Ljudevit Vranyczany imao je, kao pravi predstavnik srednjoeuropskoga plemstva na kraju 19. stoljeća, kozmopolitski pogled na svijet i osjećaj za »simbolički kapital«. ²⁸ Umjetnost, uz niz društvenih angažmana, nije bila tek hobi Ljudevita Vranyczanyja, nego sastavni dio njegova života. Pukim ispunjavanjem obaveza po staleškom i financijskom statusu nikako se ne mogu smatrati Ljudevitova podrška otvorenju Strossmayerove galerije (1884.), rad u odboru za podizanje spomenika Zrinjskom u Zagrebu (1879.), pristajanje uz secesionirano Društvo hrvatskih umjetnika (1898.) ili pak značajan prinos podizanju nove zgrade narodnoga kazališta (1881.). ²⁹ Vranyczanyju najbliži umjetnik bio je Vlaho Bukovac, koji je izradio niz obiteljskih portreta i s kojim se Vranyczany konzultirao i u vezi s oslikavanjem obiteljskoga mauzoleja u Karlovcu. Druženje s plemićkom obitelji u Zagrebu i ladanje u dvorcu u Oroslavju slikar je označio kao »najljepše dane u analima mojeg života«. ³⁰ Osim Bukovca barun je pomagao i slikara Marka Murata, kojemu je osigurao školovanje na minhenskoj akademiji. ³¹ Živost duha Ljudevita Vranyczanyja ilustriraju i njegovi hobiji: fotografija i vrtlarstvo. ³²

Prema pisanju zagrebačkih dnevnih listova iz 1881. Ljudevit Vranyczany neko je vrijeme tražio odgovarajućega arhitekta za svoju palaču, i, premda mu je Kršnjavi svesrdno preporučao Hermanna Bolléa, odabrao je naposljetku jednoga

od »najglasovitijih bečkih arhitekata Hasenauera«. ³³ Odabir carskoga arhitekta Hasenauera teško bi se mogao smatrati neočekivanim, zato što je Ljudevit Vranyczany, kao i njegov stric Ambroz, bio vrlo blizak krugovima oko bečkoga dvora. Ultimativni dokaz bliskosti je odsjedanje nadvojvode Leopolda Salvatora u palači Vranyczany u vrijeme njegova vojnoga službovanja u Zagrebu, od rujna 1894. do rujna 1900. Da je obitelj Vranyczany i prije toga boravka prijateljevala s austrijskim nadvojvodom rječito govori i podatak da je Ljudevitozov mlađi brat Vladimir oženio dvorsku damu nadvojvotkinje Bianche de Borbón y Borbón-Parma (supruga Leopolda Salvatora), groficu Olgu Puppi u travnju 1894., tj. u vrijeme dok je nadvojvoda službovao u L'vivu (Lemberg). ³⁴

O gradnji palače Ljudevita Vranyczanyja značajne i zanimljive informacije daju *Narodne novine* u ožujku 1881.: palača se gradi »na najzanimivijoj točki grada« u »bogatim talijanskom slogu«, trebala bi imati tri kata, no »možda će se zbog potresa kuća sniziti«, ali »ostala krasna facada sa portikusom na uglu ostati će polog osnove«. U godini dovršetka gradnje – 1883. – dnevnicima donose iscrpne opise eksterijera i interijera zgrade te spominju bečkoga arhitekta Otta von Hofera kao autora projekta. Hofer je potpisan i na nacrtima palače iz 1881., koji se danas nalaze u Državnom arhivu u Zagrebu (sl. 8.). ³⁵

Da bi se objasnila relacija Hasenauera i Hofera na projektu palače Ljudevita Vranyczanyja, potrebno se opet posvetiti samome arhitektonskome spomeniku. Palača je izgrađena kao stambena dvokatnica s reprezentativnim glavnim ulazom na uglu i bočnim ulazima sa Strossmayerova trga i iz Hebrangove ulice. Oblikovanje pročelja nadahnuto je oblicima visoke renesanse u tipičnom *Ringstrasse* stilu, a glavni akcent palače stavljen je, logično, na ugao trga i ulice. No, za razliku od ostalih uglovnica Zelene potkove koje ne prekidaju tijek kretanja prolaznika nego svoju poziciju markiraju tek balkonom, erkerom ili kupolom, ugao palače Vranyczany odvažno okupira »pješačku zonu«: šetači po Zelenoj potkovi moraju proći kroz dio glavnoga ulaza, ispod svečanoga balkona i, ako žele, mogu posjetiti vlasnikov perivoj. Sam je ugao, tj. glavni ulaz u palaču, oblikovan u stupnjevanim volumenima i urešen kamenim skulpturama. Takav ekspresivni prostorno-plastični tretman ugla, koji odgovara središnjemu rizalitu, izravan je citat vrlo poznatih bečkih zgrada: središnji rizalit s istovjetno mišljenim divergentnim osima ima *Burgtheater* koji je djelo Gottfrieda Sempera i Carla von Hasenauera (1871./1874.–1894.). Slično je oblikovan i središnji rizalit tzv. *Neue Burga*, odnosno novoga krila Hofburga, što ga je također sa Semperom oblikovao Hasenauer (1881.–1894./1913.). Navođenje Hasenauera kao arhitekta kojega je na početku odabrao Ljudevit Vranyczany, novinarska napomena 1881. da će, bez obzira na snižavanje zgrade, u projektu ostati »portikus na uglu« te komparacija s bečkim ostvarenjima Hasenauerova atelijera dopuštaju pretpostavku da bi palača Ljudevita Vranyczanyja mogla biti koautorski projekt carskoga arhitekta Carla von Hasenauera i njegova suradnika Otta von Hofera.

U palači na spoju dvaju donjogradskih trgova nalazio se u većem dijelu prvoga kata stan Ljudevita Vranyczanyja,

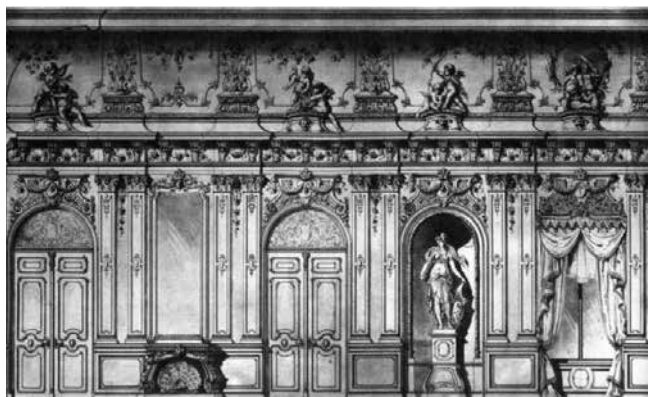

9 Kuća baruna Ljudevita Vranyczanyja, Strossmayerov trg 12, Zagreb, fotografija interijera iz 1884. (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, Zbirka starije fotografije)

House of Baron Ljudevit Vranyczany, Strossmayer Square 12, Zagreb, photograph of the interior from 1884 (Museum of Arts and Crafts Zagreb, Collection of Old Photographs)

dok su prizemlje, prvi kat istočnoga krila i drugi kat bili namijenjeni iznajmljivanju. Prostorni raspored stambenih jedinica detaljno je opisala Dolores Ivanuša, ocijenivši ga prilično neuspjelim. Osvrt na opremu interijera na temelju sačuvanih fotografija nalazimo u tekstu Đurđe Petravić-Klaić, koja zaključuje da je u stanu Ljudevita Vranyczanyja posrijedi »tipična pretrpanost kasnog historizma«. Bez problematiziranja stambenih obrazaca 19. stoljeća i ponovnoga nabiranja radionica i umjetnika zaposlenih na uređenju barunova stana, u ovome tekstu ipak treba nekoliko rečenica posvetiti interpretaciji uređenja prostora u kojem je živio jedan od najsvestranijih pripadnika hrvatskoga plemstva na kraju 19. stoljeća.

Fotografije reprezentativnih prostorija palače Vranyczany i jednoga *boudoira* snimljene 1884. godine pokazuju zanimljivu kombinaciju tipičnih interijera bečkoga visokoga plemstva i građanskih salona u kojima je tzv. *Makart-stil* ostavio svoj pečat. Uređenje predvorja, svečane dvorane i plavoga salona dominantno je nadahnuto rokookom; pojedini su komadi namještaja, doduše, neoampirski i neorenesansni, no oni ipak ne narušavaju otmjenost prostorija, bogato ukrašenih bijelo-zlatnim štukaturama, sasvim sličnima onima u bečkoj palači Pallavicini, koju je također preuredio Otto von Hofer. Ostale prostorije, osim sobe za bilijar, čiji su zidovi bili prekriveni barunovom kolekcijom slika starih majstora, uređene su s većim ili manjim brojem tipičnih makartovskih elemenata. Na stubištu i u biblioteci nalaze se karakteristični buketi i aranžmani s perjem, dok veći dio inventara *boudoira* i blagovaonice čine »rekviziti« kakvi su se nalazili u atelijeru popularnoga slikara: orijentalni stolčići, jastuci presvučeni plišom, teške zavjese, dijelovi oklopa, preparirani paun, perzijski tepisi te mnoštvo ukrasnih predmeta bez veće umjetničke vrijednosti. Kolizija aristokratskoga ukusa i trenutnoga građanskoga trenda u uređenju doma

10 Kuća baruna Ljudevita Vranyczanyja, Strossmayerov trg 12, Zagreb, nacrt ukrasa zidova, Reinhold Völkel (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, Knjižnica, Wiener Bauten-Album, 4, 1883., list 14)

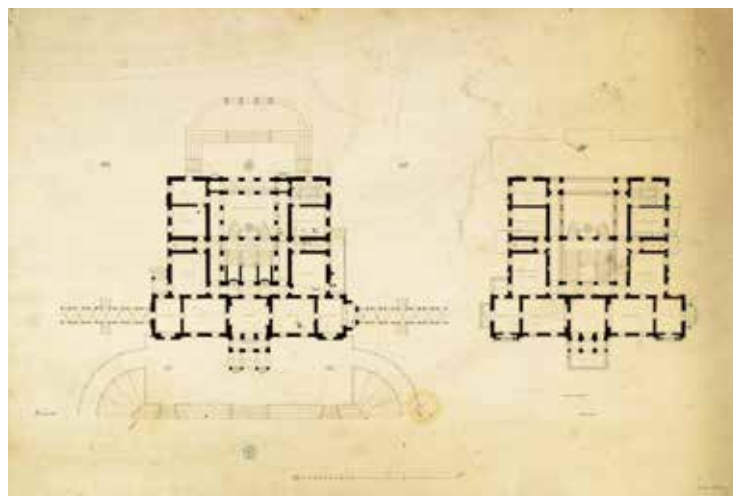
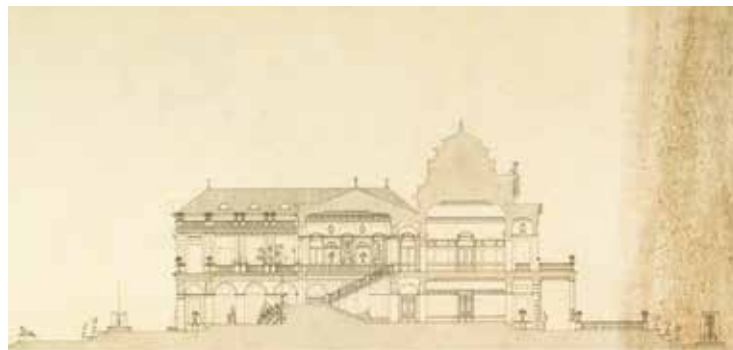
House of Baron Ljudevit Vranyczany, Strossmayer Square 12, Zagreb, design of the wall decoration, Reinhold Völkel (Museum of Arts and Crafts Zagreb, Library, Wiener Bauten-Album 4, 1883, sheet 14)

Ljudevit Vranyczanyja možda najpreciznije odražava status i stav vlasnika. Elegantni neorokoko, omiljen među visokim plemstvom historicističkoga Beča, odabran je za najreprezentativnije prostorije, tako da gosti odmah dobiju informaciju o društvenom statusu vlasnika. Sobe u koje će ulaziti uži krug ili samo članovi obitelji (*boudoir*) svojim – doduše reduciranim i kontroliranim – makartovskim inventarom svjedočit će o suvremenosti duha vlasnika i o njegovim umjetničkim afinitetima; predmeti koji zapravo spadaju u slikarski atelijer tu su da sugeriraju artistski osjećaj slobode, sreće, oslobođanje od pravila dekoriranja.³⁶ Valja podsjetiti da je upravo Hoferov poslodavac, arhitekt Carl von Hasenauer, pripadao krugu bliskih prijatelja Hansa Makarta (sl. 9. i 10.).

Barun Ljudevit Vranyczany prodao je svoju raskošnu palaču 1921. industrijalcu Milanu Prpiću, koji ju je svega dvije godine poslije ustupio Hrvatskoj seljačkoj stranci za Hrvatski seljački dom. Tako su se u prostorijama palače odigrale značajne epizode međuratne hrvatske povijesti i njezina protagonista Stjepana Radića.³⁷ Od 1934. godine do danas – s izuzetkom godina Drugog svjetskog rata kad je udomila veleposlanstvo Italije – u zgradi je smještena Moderna galerija.

Čovjekov dvorac: kuće Vladimira Vranyczanyja

Istodobno s projektom palače Ljudevita Vranyczanyja na Zrinjevcu/Strossmayerovu trgu nastajao je i projekt vile u Laduču kod Zagreba za Vladimira, najmlađega od trojice braće Vranyczany. Premda su i njegovu obitelj portretirali poznati slikari (V. Bukovac, A. Pirsch) i premda je, kao i njegova braća, bio utemeljitelj i podupiratelj brojnih kulturno-prosvjetnih društava (Pjevačko društvo *Zora* u Karlovcu, Hrvatski glazbeni zavod, društvo *Kolo*, Matica hrvatska, Društvo hrvatskih umjetnika, Društvo hrvatskih književnika...), Vladimir Vranyczany najposvećeniji je bio karitativnom radu. Pomagao je *Društvo čovječnosti*, zagrebačku pučku kuhinju, stipendijsko društvo *Hrvatski ljudi u*

11 Vila baruna Vladimira Vranyczanyja, Laduč, uzdužni presjek, 1881., Otto von Hofer (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, Zbirka arhitekture)

House of Baron Vladimir Vranyczany, Laduč, longitudinal cross-section, 1881, Otto von Hofer (Museum of Arts and Crafts Zagreb, Architectural Collection)

12 Vila baruna Vladimira Vranyczanyja, Laduč, tlocrti, 1881., Otto von Hofer (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, Zbirka arhitekture)

House of Baron Vladimir Vranyczany, Laduč, ground plans, 1881, Otto von Hofer (Museum of Arts and Crafts Zagreb, Architectural Collection)

Istri, siromašne seljake zaprešićkoga kraja te je u nekrologu označen kao »pravi *dobrinović*«.³⁸

»Dvorac« i posjed u Laduču, koji su nekoć pripadali Richardu pl. Jellačiću, Vladimir je kupio u studenom 1878.³⁹ No, stara je zgrada znatno oštećena u potresu koji je 1880. pogodio Zagreb i okolicu te je Vladimir 1881. počeo graditi novu vilu, čiji je prvi projekt izradio Otto von Hofer.⁴⁰ Iz računskih knjiga vlastelinstva Laduč razvidno je da novogradnju nadzire zagrebački arhitekt Kuno Waidmann, a kao izvođač građevinskih radova navodi se Gjuro Carnelutti.⁴¹ Gradnja i uređenje interijera traju tijekom 1882. i 1883. godine, posljednja isplata Carneluttiju zabilježena je 1884., a u ljeto sljedeće godine izgrađen je i *Glashaus*.

Vila u Laduču nije, nažalost, u cijelosti izvedena prema Hoferovu projektu, vjerojatno iz financijskih razloga. Naime, Hofer je vilu zamislio kao kompaktan volumen s vrlo efektnim, impresivnim glavnim pročeljem ispred kojega je

13 Vila baruna Vladimira Vranyczanyja, Laduč, fotografija oko 1905. (HDA, fond 782 – obitelj Vranyczany-Dobrinović, Album nekretnina)

House of Baron Vladimir Vranyczany, Laduč, photograph from ca. 1905 (HDA, holdings 782 – Vranyczany-Dobrinović family, Album of Properties)

14 Vila baruna Vladimira Vranyczanyja, Laduč, fotografija interijera (vestibul – glavno stubište) oko 1914. (privatna zbirka, Zagreb)

House of Baron Vladimir Vranyczany, Laduč, photograph of the interior (vestibule – main staircase), ca. 1914 (private collection, Zagreb)

prostrana terasa s balustradom, trima prilaznim stubištima i rampama – pravi postament arhitektonskomu spomeniku. Akcent je na središnjoj osi: pred ulazom u vilu četiri su vitka stupa koja nose balkon na prvome katu, a cijelu dionicu zaključuje impozantan, pomno oblikovan mansardni krov-kupola u stilu arhitekture francuskoga manirizma. Fasadni je plašt zamišljen kao kombinacija glatkih ploha i (vjerojatno imitacije) kamena, s nišama za skulpture i plitkim balkonima na katu bočnih krila. Lijevo i desno od glavnoga krila Hofer je predvidio dugačke pergole od kovanoga željeza. Prostor-

no, riječ je o kompaktnom volumenu u čijem je središnjem dijelu reprezentativno trokrako stubište. To se stubište u prizemlju nastavlja na atrij otvoren trima lukovima prema terasi i perivoju u stražnjem dijelu posjeda. Tako je kreirano rastvoreno stražnje (sjeverno) pročelje. Bočna krila zgrade na katu su prema atriju otvorena elegantnim galerijama. Sličnu povezanost perivoja i stambenoga prostora Hofer je bio predvidio i u palači Dragana Vranyczanyja na Zrinjevcu (sl. 11. i 12.).

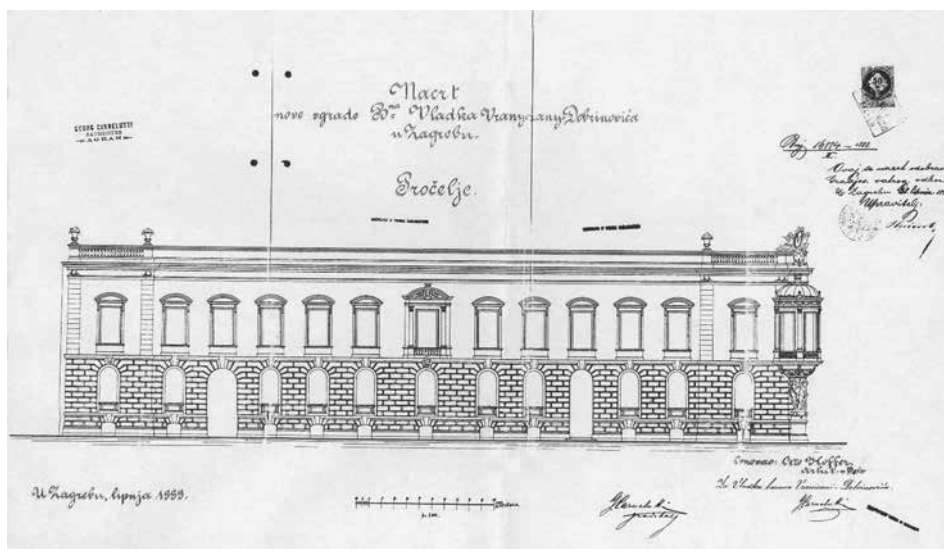
Raspored prostorija logičan je i funkcionalan: u prizemlju su zajedničke, reprezentativne prostorije za prijame i dnevni boravak obitelji, dok su na katu spavaće sobe. U desnom su krilu gospodarske prostorije sa zasebnim stubištem i ulazom, u lijevome su sobe za goste.

Korekcije i redukcije Hoferova projekta naznačene su već na nacrtu glavnoga pročelja, na kojem je izbrisana kupola nad središnjom osi, a ucrtan je obični kosi krov, kakav je napsljetku i izveden. Sasvim je pojednostavnjeno i oblikovanje bočnih i stražnjega krila, a nisu izvedeni ni atrij, arkade prema perivoju i galerije. U uređenju interijera ipak se nije

štedjelo, kako svjedoče bilješke o narudžbama namještaja i posuđa iz Beča te do danas sačuvani oslici Ivana Klausena (Johannes Clausen), zidne oplate od kvalitetnoga drveta, meissenske i budjevičke keramičke peći, kristalni lusteri, zrcala... Ispred i iza vile bio je uređen perivoj, a na zapadnoj je strani bio kuhinjski vrt (sl. 13. i 14.).⁴²

Originalni Hoferovi nacrti za vilu u Laduču ponovno u detaljima asociraju na istodobni projekt Hasenauerova atelijera – slavnu bečku Hermesvillu za caricu Elizabetu. Otto von Hofer očito je od svoga poslodavca posudio neke elemente u oblikovanju eksterijera: neomaniristički krov, galerije kojima kuća komunicira s perivojem i bočno postavljene prozirne pergole od kovanoga željeza. U osnovnom prostornom rješenju s otvorenim stražnjim krilom vidljiva je veza s Hasenauerovim projektom za vilu Zang na Grünbergu u blizini Beča.⁴³

Laduč je bio stalno mjesto boravka obitelji Vladimira Vranyczanyja: tu su rođena njegova djeca, priređivane su zabave, u ladučkoj se kapeli sv. Leonarda vjenčala Vladimirova mlađa kći Paula, iz Laduča su polazile pogrebne povorke do obiteljskoga mauzoleja u Karlovcu. Ipak, Vla-

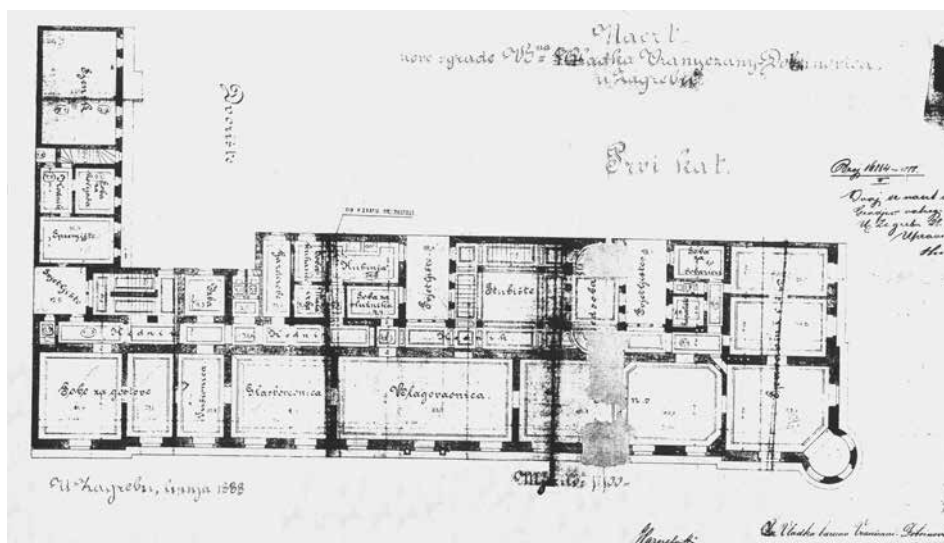

15 Kuća baruna Vladimira Vranyczanyja, Berislavićeva 6–8, Zagreb, nacrt južnoga pročelja, 1888., Otto von Hofer (DAZg, Zbirka građevinske dokumentacije)

House of Baron Vladimir Vranyczany, Berislavićeva Street 6-8, Zagreb, design of the southern façade, 1888, Otto von Hofer (DAZg, Collection of Architectural Documentation)

16 Kuća baruna Vladimira Vranyczanyja, Berislavićeva 6–8, Zagreb, tlocrt prvoga kata, 1888., Otto von Hofer (DAZg, Zbirka građevinske dokumentacije)

House of Baron Vladimir Vranyczany, Berislavićeva Street 6-8, Zagreb, ground plan of the first floor, 1888, Otto von Hofer (DAZg, Collection of Architectural Documentation)

ulaz vodi do vestibula i *halla* s prostranim stubištem do stana vlasnika na prvome katu. Za razliku od Laduča, izvorno Hoferovo oblikovanje eksterijera nije bitno izmijenjeno; tek je nešto manje raskošno ukrašena ugao na dionica. No, uspješna ladučka prostorna rješenja Hofer je tek djelomično ponovio u Zagrebu. Najamni stanovi u prizemlju imaju – za svoje vrijeme – standardna rješenja: niz povezanih soba uz ulicu, uske hodnike i predsobe te gospodarski trakt

dimir Vranyczany dao je 1888. sagraditi i raskošnu gradsku palaču svega jedan blok udaljenu od palača njegove braće na Zelenoj potkovi, tj. na uglu Gajeve i Berislavićeve ulice. Autor projekta ponovno je bio Otto von Hofer, a radove je, kao i u Laduču, izveo Gjuro Carnelutti. Prostor za raskošnu gradsku palaču dobiven je spajanjem triju parcela, čiji je položaj i oblik odredio sasvim neobične relacije dvaju pročelja ove jednokatne uglovnice. Pročelje na Berislavićevoj ulici dugo je čak trinaest prozorskih osi, odnosno 58 metara, dok pročelje u Gajevoj ima tek tri prozorske osi, odnosno duljinu od 16,7 metara (sl. 15.). Fasadni je plašt razmjerno jednostavan, s imitacijom rustike u prizemlju i glatkom žbukom na prvom katu te s okvirima prozora i atikom koji odaju nadahnuće kasnorenesansnim Rimom. Kontrast jednostavnosti pročelja čini cilindrični erker koji je Hofer smjestio na sam ugao zgrade, u visini prvoga kata. Erker je natkriven plitkom kupolom na čijem je vrhu kruna, a u prizemlju ga pridržava bogato urešeni stup. Ugao je arhitekt naglasio i plitkim rizalitima, nad kojima puna atika prelazi u balustradu, prekinutu kompozicijom s dvama *puttina* – nosačima grba sa slovom V. Iz Berislavićeve ulice ulazi se u zgradu: prvi ulaz vodi do najamnih stanova u visokome prizemlju, a drugi

orijentiran prema dvorištu. Stan vlasnika na katu slično je koncipiran: uz uličnu su frontu prostrane dvorane za prijame, u zapadnome su dijelu dvije »sobe za gostove«, dok je istočni dio palače namijenjen stanovanju obitelji. Tri spavaće sobe, kupaonica i soba za sobaricu zbijeni su u krilu na Gajevoj ulici, a do glavne spavaonice vodi nespretno ukošeni, vrlo uzani prolaz. Stropovi svih prostorija, osim spavaonica, urešene su do danas očuvanim decentnim štukaturama, a po sačuvanim računima znamo da su prostorije bile opremljene bečkim namještajem i opremom iz zagrebačke tvornice Bothe & Ehrmann (sl. 16.).⁴⁴

Palača Vladimira Vranyczanyja, kao i palače njegove braće, sasvim je originalna pojava u građevnom fondu Zagreba na kraju 19. stoljeća. No, dok su zrinjevačke kuće Vranyczanyjevih dobivale same pohvale, ovu je uglovnicu kritizirao dr. Iso Kršnjavi zbog njezina odnosa prema Gajevoj ulici.⁴⁵ Naime, smjelo isturenim erkerom arhitekt nije respektirao, nego je grubo prelomio krivulju Gajeve ulice. Kršnjavijevu opservaciju lako je demantirati: Hoferova je zgrada svojom odmjerenom elegancijom obogatila monotoniju sasvim prosječnih fasada u Gajevoj ulici, a vrijeme je pokazalo da je upravo erker učinio znatno efektivnijom vizuru prema

Jelačićevu trgu, u kojoj se nalaze oblina Planićeva *Napretka* i prizma *Nebodera* (sl. 17.).

Zaključak

Premda su hrvatski povjesničari skloni obitelj Vranyczany-Dobrinović svrstavati bliže visokom građansko-poduzetničkom sloju nego plemstvu, analiza i interpretacija zgrada u Karlovcu, Zagrebu i Laduču pokazala je njihovu duhovnu i intelektualnu, ali i materijalnu pripadnost krugu srednjoeuropske aristokracije. Svijest o samoreprezentaciji utjecala je na izbor arhitektonskoga atelijera koji je upravo u vrijeme izgradnje domova Vranyczanyjevih projektirao i zgrade po narudžbi bečkoga carskoga dvora. Iako je za hrvatske naručitelje bio zadužen mladi zaposlenik atelijera Otto von Hofer, neki elementi njegovih projekata jasno pokazuju da

17 Kuća baruna Vladimira Vranyczanyja, Berislavićeva 6–8, Zagreb, razglednica (Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, Zbirka razglednica)
House of Baron Vladimir Vranyczany, Berislavićeva Street 6-8, Zagreb, postcard (Museum of Arts and Crafts, Zagreb, Postcard Collection)

je izravno ili posredno u arhitektonska rješenja zgrada za Vranyczanyjeve bio involviran i sam Carl von Hasenauer. Tako su na istaknutim mjestima u Zagrebu izgrađene palače koje su gradu dodale nešto od sjaja carske i kraljevske prijestolnice.

Otto von Hofer u kućama Vranyczanyjevih provodi i tipični bečki model stanovanja visokoga plemstva na kraju 19. stoljeća, u kojem se spajaju naglašeno reprezentativne društvene prostorije s

nešto manje raskošnim stambenim prostorijama vlasnika. Ekonomičnosti radi pod istim su krovom i najamni stanovi. Ipak, i relacija stana vlasnika s najamnim stanovima govori o statusu: manji broj najamnih stanova i veća površina stana u *bel étageu* znači viši status vlasnika. Takva sinteza stambenih prostora svjedoči o neizbježnom približavanju plemićke i građanske kulture stanovanja.

Sve zgrade danas imaju javnu namjenu: u njima su dvije nacionalne muzejske institucije (Arheološki muzej i Moderna galerija), socijalna ustanova (Dječji dom u Laduču) i Savez inženjera (u palači Vladimira Vranyczanyja u Berislavićevoj). Imajući na umu dvije ključne karakteristike Vranyczanyjevih – ljubav prema umjetnosti i filantropiju – nova namjena zgrada koje su još prije Drugog svjetskog rata prestale biti obiteljsko vlasništvo mogla bi se lako iščitati kao nešto više od sretne slučajnosti.

Bilješke

1 Hrvatski državni arhiv u Zagrebu (dalje: HDA), fond 782 – Obitelj Vranyczany-Dobrinović, kutija 1. *Spisi Vladka Vranyczanyja*.

2 IGOR KARAMAN, Ambroz Vranjican – lik jednoga hrvatskog trgovca i društvenog radnika u preporodno doba, u: *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*, Školska knjiga, Zagreb, 1972., 23–37; IGOR KARAMAN, Industrijalizacija građanske Hrvatske, Naprijed, Zagreb, 1991., 94–95, 263.

3 Biografski podaci o Ambrozu i Nikoli Vranyczanyju preuzeti su iz: KARAMAN (bilj. 2., 1972.), 23–37; RADOSLAV LOPAŠIĆ, Karlovac. Poviest i mjestopis grada i okolice, Matica hrvatska, Zagreb, 1879., 99; RUDOLF STROHAL, Karlovac opisan i orisan, Knjigo-tiskara M. Fogine, Karlovac, 1906., 282–285, 360–362,

MARIJA VRBETIĆ – AGNEZA SZABO, Karlovac na razmeđu stoljeća, Školska knjiga, Zagreb, 1989., 34.

4 Ambrozova kći Klotilda udana grofica Buratti (1836.–1912.) ostala je u zagrebačkoj povijesti poznatija kao neumorna *socialite*. Njezinu gornjogradsku palaču na Trgu Katarine Zrinske 6 (*Dverce*) dogradio je između 1881. i 1883. arhitekt Kuno Waidmann, a grofica Vranyczany-Buratti oporučno ju je ostavila zagrebačkoj gradskoj općini. LELJA DOBRONIĆ, Zagrebački Gornji grad nekad i danas, Izdavački zavod JAZU, Zagreb 1967., 47–49.

5 Biografski podaci o Ottu von Hoferu preuzeti su iz baze podataka Arhitektonskoga centra u Beču: www.azw.at/www.architektenlexikon.at (pregledano 14. 9. 2012.).

- 6
Dvorske je zgrade Hasenauer projektirao s čuvenim Gottfriedom Semperom. Suradnja sa Semperom predstavlja veliku prekretnicu u radu Hasenauera i njegova ateliera. In extenso: RICHARD KURDIOVSKY, Carl von Hasenauer (1833.–1894.), Dissertation, Universität Wien – Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, Wien, 2008.; WALTER KRAUSE, Baukunst, u: *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich. 19. Jahrhundert*, (ur.) Hermann Fillitz, Prestel Verlag, München–Berlin–London–New York, 2002., 218–219, 222.
- 7
Carske je gradnje 1897. preuzeo arhitekt Emil Förster, sin Ludwiga Förstera i šogor Theophila Hansena. www.azw.at/www.architektenlexikon.at (pregledano 14. 9. 2012.).
- 8
***, Novi ures Zagreba, u: *Narodne novine*, 4. 3. 1881.
- 9
Terminus ad quem je lipanj 1870., jer je u mauzolej prvi položen Ambroz Vranyczany ml., koji je umro 12. srpnja 1870. u Ragazu. HDA, fond 782 – Obitelj Vranyczany-Dobrinović, kutija 1. *Spisi Vladka Vranyczanyja*; kutija 17. Bilješka dr. Milana Vranyczanyja uz fotografije mauzoleja.
- 10
Hofera je kao autora karlovačkoga mauzoleja spominjao ing. Vladimir Muljević, zet dr. Milana Vranyczanyja, sina Ljudevita Vranyczanyja. Dr. Milan Vranyczany, sastavljač obiteljskoga *Albuma nekretnina* (HDA, fond 782, kutija 17), uz fotografije mauzoleja napominje da je njegov graditelj nepoznat.
- 11
O velikome utjecaju toga Hansenova djela na mlade arhitekate koji su projektirali grobljanske objekte svjedoči i mauzolej obitelji Schneider na groblju u Bad Vöslau, što ga je uz brojne citate Hansenove bečke crkve oblikovao oko 1880. bečki arhitekt Johann Nepomuk Scheiringer. Johann Nepomuk Scheiringer (1855.–1934.), baza podataka Arhitektonskoga centra u Beču: www.azw.at/www.architektenlexikon.at (pregledano 14. 7. 2012.).
- 12
LELJA DOBRONIĆ, Franjo Klein, u: *Zaboravljeni zagrebački graditelji*, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 1962., 41–100; OLGA MARUŠEVSKI, Franjo Klein, graditelj sredine 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 17 (1993.), 107–123; VLADIMIR BEDENKO, Franjo Klein i razvoj historicističke arhitekture u Zagrebu, u: *Historicizam u Hrvatskoj*, (ur.) Vladimir Maleković, I, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., 87–99; DRAGAN DAMJANOVIĆ, Djelovanje arhitekta Franje Kleina u Varaždinsko-đurđevačkoj pukovnici (1851.–1859.), u: *Prostor*, 17 (2009.), 65–76.
- 13
OLGA MARUŠEVSKI (bilj. 12.), 119–121.
- 14
DRAGAN DAMJANOVIĆ, Bečka Akademija likovnih umjetnosti i hrvatska arhitektura historicizma. Hrvatski učenici Friedricha von Schmidta, katalog izložbe, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Gliptoteka, Zagreb, 2011., 23, 122–124.
- 15
DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 12.), 67.
- 16
DRAGAN DAMJANOVIĆ (bilj. 12.), 75.
- 17
Kuću je vjerojatno kasnih 1880-ih ili ranih 1890-ih adaptirao sjevernotalijanski graditelj Della Marina, koji će u godinama koje slijede biti često zadužen za manje zahvate na nekretninama Vranyczanyjevih. HDA, fond 782 – Obitelj Vranyczany-Dobrinović, kutija 2; MARIJA VRBETIĆ – AGNEZA SZABO (bilj. 3.), 106–107.
- 18
RUDOLF STROHAL (bilj. 3.), 310, 317.
- 19
a) ***, O poljepšanju Zagreba, u: *Narodne novine*, 8.11.1877.; b) Pozivajući se na Zedlerov *Veliki leksikon znanosti i umjetnosti* (Halle–Leipzig, 1740.), Andreas Nierhaus termin »palača« tumači i koristi ne samo kao tip određene zgrade u tradicionalnom povijesnoumjetničkom smislu, nego i kao oznaku za reprezentativnu stambenu zgradu društvene elite. U takvome će značenju termin biti korišten i u ovome tekstu. ANDREAS NIERHAUS, Wiener Paläste und die Repräsentation urbaner Eliten im Historismus, u: *Documenta Pragensia*, 28 (2009.), 713.
- 20
a) ***, Kuća baruna Dragana Vranyczany-a na Zrinjskom trgu u Zagrebu, u: *Viesti kluba inžinirah i arhitektah u Zagrebu*, 1. 3. 1880.; b) Državni arhiv u Zagrebu (dalje: DAZg), Zbirka građevne dokumentacije, Zrinjski trg 19. U zbirci se čuvaju nacrti brojnih pregradnji i prigradnji koje su poslije Prvog svjetskog rata poduzimali novi vlasnici palače na Zrinjčevcu 19: Radivoj Hafner, Francusko-srpska banka, Štedionica banovine Hrvatske, Štedionica NDH, Arheološki muzej... Detaljno u: EMILIO ILIČIĆ – IVAN MIRNIK, Povijest palače Arheološkog muzeja u vremenu od njegove izgradnje do 1954. godine, u: *Vjesnik Arheološkoga muzeja u Zagrebu*, 3 (2008.), 343–376.
- 21
Da je u projekt kuće Dragana Vranyczanyja ipak bio involviran i Otto von Hofer naslućivali su: ĐURĐICA CVITANOVIĆ, Arhitektura monumentalnog historicizma u urbanizmu Zagreba, u: *Život umjetnosti*, 26–27 (1978.), 135–138 i NEVEN MIKAC – ALEKSANDER LASLO, Arhitektonski vodič I. Donji grad, 19. i 20. stoljeće, u: *Čovjek i prostor*, 29 (1982.), 17.
- 22
LELJA DOBRONIĆ, Ivan Plochberger st., u: *Zaboravljeni zagrebački graditelji*, Muzej grada Zagreba, Zagreb, 1962., 23–40.
- 23
Jelena Uskoković povlači paralelu između arhitektonske plastike palače Dragana Vranyczanyja i skulptura bečkoga Heinrichshofa (T. von Hansen, 1860.–1863.). Vlasnik Heinrichshofa Heinrich Drasche posjedovao je *Thonwaaren und Bau-Ornamente Fabrik* u Inzersdorfu – Wienerbergu, koja je gotovo sigurno proizvela keramičke oplatne pločice na pročelju kuće Vranyczany. JELENA USKOKOVIĆ, Arhitektonska plastika historicizma u Zagrebu, u: *Historicizam u Hrvatskoj*, (ur.) Vladimir Maleković, I, Muzej za umjetnost i obrt, katalog izložbe, Zagreb 2000., 239–259, 585.
- 24
U e-mailu od 7. svibnja 2012. dr. Richard Kurdiovsky obavijestio me da Carl von Hasenauer poslije 1870. nije više preuzimao narudžbe za privatne naručitelje, premda je dobivao mnoštvo ponuda. Jedina zasad poznata iznimka bila je palača Lützwow u Bösendorferstr. 13, Beč.
- 25
***, Zagrebačke crtice, u: *Narodne novine*, 6. 9. 1879.
- 26
HDA, fond 782 – Obitelj Vranyczany-Dobrinović, kutija 17, Album nekretnina.
- 27
***, Wanddekoration aus dem Palais des Herrn Baron Vranyczany in Agram, u: *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, 4 (1883.), 48; ***, Palais

von Ludwig Baron Vranyczany in Agram, u: *Architektonische Rundschau*, 4 (1888.), 71–72; IVAN ULČNIK, »Terg bana Zrinjskog«. Kako je nastao Zrinjski trg, u: *Zagreb, revija*, 12 (1936.), 371; GJURO SZABO, Palača Vranicana Ljudevita, u: *Jutarnji list*, 4. 12. 1938.; DOLORES IVANUŠA, Palača Ljudevita Vranicani Dobrinovića u Zagrebu, u: *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 3–4 (1978.), 73–83; ĐURĐICA CVITANOVIĆ (bilj. 21.), 135–138; SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, Zagrebačka Zelena potkova, Školska knjiga, Zagreb, 1996., 67–69; ĐURĐA PETRAVIĆ-KLAIĆ, Unutrašnje uređenje palače Vranyczany-Dobrinović u Zagrebu, u: *Peristil*, 40 (1997.), 117–129; *Moderna galerija Zagreb. Povijest palače, ustanove, obnove*, (ur.) Igor Zidić, Moderna galerija, Zagreb, 2005., 7–159.

28

HANNES STEKL, Adel und Bürgertum in der Habsburgermonarchie 18. bis 20. Jahrhundert, Verlag für Geschichte und Politik Wien – R. Oldenbourg Verlag München, 2004., 98.

29

HDA, fond 782 – Obitelj Vranyczany-Dobrinović, kutija 1. *Spisi Vladka Vranyczanyja*.

30

Svi podaci o relaciji Vlaha Bukovca s Ljudevitom Vranyczanyjem preuzeti su iz: VERA KRUŽIĆ UCHYTIL, Vlaho Bukovac – Život i djelo 1855.–1922., Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2005., 73, 80, 307.

31

***, Novi hrvatski mecena, u: *Obzor*, 16.9.1886.; IVAN VIĐEN, Muratova (auto)biografska uzgrednica, u: *Kolo*, 2 (2007.), 215–220.

32

Ljudevit Vranyczany bio je »prvi fotoamater koji je javno izložio svoje svjetlopisne pokušaje na Gospodarskoj izložbi u Zagrebu 1864.«, a u antologiju hrvatske fotografije ušle su njegove fotomontaže – portreti brata Vladimira Vranyczanyja i slikarice Pereire. Kao vrtlar-amater Ljudevit Vranyczany sudjelovao je na izložbama i sajmovima, uz svoju zagrebačku palaču uredio je mali perivoj »s finim cviećem i eksotičnim drvećem«, koji je bio otvoren i šetačima po Istočnome perivoju, a oko svojega dvorca u Oroslavju uredio je romantični perivoj po uzoru na perivoje Schönbrunna i Laxenburga. MARIJA TONKOVIĆ, Oris povijesti fotografije u Hrvatskoj, u: *Fotografija u Hrvatskoj*, katalog izložbe, (ur.) Vladimir Maleković, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1994., 92–93; ***, Palača baruna Ljudevita Vranyczanyja, u: *Pozor*, 7. 6. 1883.; SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Zelena potkova u Zagrebu*, u: *Historicizam u Hrvatskoj*, katalog izložbe, (ur.) Vladimir Maleković, II, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., 475; MLADEN OBAD ŠĆITAROCI, Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja, Školska knjiga, Zagreb, 1991., 219.

33

***, Novi ures Zagreba, u: *Narodne novine*, 4. 3. 1881.

34

HDA, fond 782 – Obitelj Vranyczany-Dobrinović, kutija 2.

35

DAZg, Zbirka građevne dokumentacije, Strossmayerov trg 12. Gradnju palače vodio je Ferdo Kondrat.

36

EVA-MARIA OROSZ, Der Makart-Stil. Ein Atelier als Vorbild für das Wiener Interieur, u: *Makart. Ein Künstler regiert die Stadt*, (ur.) Ralph Gleis, Wien Museum – Prestel Verlag, katalog izložbe, München–London–New York, 2011., 116–124.

37

Milan Prpić kupio je od Ljudevita Vranyczanyja i dvorac Oroslavje Gornje.; DOLORES IVANUŠA (bilj. 27.), 82; OBAD ŠĆITAROCI (bilj. 32.), 216–223; VLADO SAFTIĆ, Industrijalac Milan Prpić i ZIVT, u: *Hrvatsko zagorje*, 11 (2005.), 85.

38

HDA, fond 782 – Obitelj Vranyczany-Dobrinović, kutija 2; ***, Vladimir barun Vranyczany-Dobrinović, u: *Svijet*, 2. 11. 1929., 455.

39

HDA, fond 685 – Vlastelinstvo Laduč, kutija 2, Svezak s natpisom *Wiener Bank-Verein*, str. 58.

40

Nacrti u Zbirci arhitekture Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb, inv. br. MUO 44327/1-5, objavljeni u: MARINA BAGARIĆ, Zbirka arhitekture, u: *Skriveno blago Muzeja za umjetnost i obrt*, (ur.) Anđelka Galić, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, katalog izložbe, 2005., 128.

41

HDA, fond 685 – Vlastelinstvo Laduč, kutija 2, godišnji računi – ad 1882. »građevni izdatci«.

42

MLADEN OBAD ŠĆITAROCI (bilj. 32.), 132.

43

Projekt vile Zang na: www.albertina.at/en/databases (pregledano 14. 7. 2012.).

44

HDA, fond 782 – Obitelj Vranyczany-Dobrinović, kutija 2. Spisi Vladimira Vranyczanyja.

45

ĐURĐICA CVITANOVIĆ (bilj. 27.), 138.

Summary

Marina Bagarić

Architect Otto von Hofer and the Noble Family of Vranyczany-Dobrinović

The form of Zagreb's Lower Town was defined in the last decades of the 19th century, especially through the Master Plan of 1887. Its regular raster of streets included a series

of parks that would constitute the so-called Green Hoof as a place of "social presentation and representation." Various representative buildings were built as part of the Green Hoof:

the palace of Yugoslav/Croatian Academy of Sciences and Arts, Art Pavilion, Zagreb University, Croatian National Theatre, and so on. The edges of parks contained buildings that housed various courts, banks, and commercial societies, as well as palaces belonging to the Croatian nobility and rich citizens. Most public buildings had been designed by foreign architects, while the private ones were work of local architects or assimilated foreigners. An exception to this practice was the three residential buildings that belonged to brothers Vranyczany-Dobrinović, designed by the Viennese atelier of Carl von Hasenauer.

The three barons Vranyczany-Dobrinović – Ljudevit (Ludwig), Dragan (Carl), and Vladimir – members of the so-called Karlovac branch of the family – were sons and nephews of Nikola and Ambroz Vranyczany respectively, who had been extremely active in politics and economy in the mid-nineteenth century. Their political engagement and good connections to the court in Vienna provided them with prominent acquaintances in the capital of the Austro-Hungarian Monarchy, including the artistic circles. In 1869 and 1870, aware of the importance of “symbolic capital,” brothers Vranyczany-Dobrinović commissioned buildings of high architectural value in Karlovac for their families: the palace at Zrinski Square and the family mausoleum at the Dubovac cemetery. The author of these buildings has remained unknown. Comparing them with the buildings constructed in Zagreb and Novska around the same time, as well as some recently uncovered biographical data, it has been suggested here that they should be attributed to Franjo Klein, architect who had moved from Vienna to Croatia in 1851.

Descendants of Ambroz and Nikola Vranyczany shifted the focus of their activity from politics to sponsorship, from economic to humanitarian work. Owing to the connections established by the previous generation, they were moving among the representatives of Viennese high nobility and were friends with the members of the imperial family, and thus brought the Viennese models of living and housing to Zagreb. Palaces of Ljudevit, Dragan, and Vladimir Vranyczany-Dobrinović were designed by Hasenauer’s younger assistant Otto von Hofer. Two palaces were built at the Green Hoof, and two more in its close vicinity. In the village of Laduč near Zagreb, Hofer built a villa for Baron Vladimir Vranyczany.

Hofer’s first design in Zagreb was the residence of Dragan Vranyczany at Zrinjevac, the oldest square of the Green Hoof. His project from 1878 foresaw the construction of a four-storey building, which contained the owner’s apartment at the *bel étage*, while other, smaller apartments were meant to be sublet. Since Dragan Vranyczany, previously resident in Karlovac, abandoned the idea of living in Zagreb on a permanent basis or for an extended period of time, he also abandoned Hofer’s project, and the apartment building was completed by architect Ferdo Kondrat from Zagreb, who included many solutions originally proposed by Hofer. Nevertheless, when comparing the Zrinjevac building with other residential buildings designed by the atelier of Carl von Hasenauer, a considerable degree of similarity with the Viennese palace of Counts Lützwow can be observed, which was designed by Hasenauer in 1870.

During 1881, plans for the residence of Ljudevit Vranyczany were made, also to be situated at the Green Hoof, more precisely on the corner of Strossmayer Square and Hebrangova Street, as well as for the villas of Vladimir Vranyczany in Laduč near Zagreb. The earliest newspaper reports on the construction of Ljudevit Vranyczany’s palace mention Carl von Hasenauer as its author, listing various specific elements in its exterior design, especially the “corner portico”. Although the design bears Otto von Hofer’s signature, Hasenauer’s “signature” – the meticulously partitioned and lavishly decorated main entrance, similar to that of Neue Burg in Vienna – is likewise there. The owner of the palace, Ljudevit Vranyczany, was among the most prominent members of Zagreb’s high society, a great sponsor and collector of art, and therefore one must pay special attention to the interior design of his residence situated on the first floor. Rooms for public representation were ornamented by means of elegant stucco in white and gold, typical of the homes of aristocracy in the capital, work of Viennese sculptor Reinhold Völkel. Baron’s private rooms and those in which he was to entertain his narrow circle of friends were decorated in Makart’s style, with plenty of feather bouquets, small oriental tables, Persian carpets, plush drapery, parts of military armours, and picturesque decorative details.

The villa of Vladimir Vranyczany in Laduč was designed as a compact volume, opening towards the park with its rear, northern façade. Its centrepiece was a luxurious staircase continuing into an atrium with arcades and galleries, while its main and side wings housed common family rooms, guestrooms, rooms for servants, and sleeping rooms for the family. When designing the exterior, Hofer “borrowed” certain elements from the famous Hermesvilla, designed around the same time by Hasenauer for Queen Elisabeth: elegant pergolas made of wrought iron and mansard roofs in the spirit of French mannerist architecture. Unfortunately, Hofer’s design was greatly reduced, and the villa in Laduč can be considered as more than a mediocre achievement only owing to its interior decoration, with some of its original segments preserved to the present day.

Hofer’s last project in Zagreb was an urban palace for Vladimir Vranyczany, situated only slightly to the west from his brothers’ palaces at the Green Hoof. It is a two-storey building on the corner of Berislavićeva and Gajeva Streets, designed in 1888 in the style of Roman high Renaissance. Its ground floor houses apartments for rent, while the owner’s family lived on the first floor.

The four buildings designed for brothers Vranyczany are among the highest-quality examples of Viennese architecture in Zagreb, typical for the last decades of the 19th century. Their value is enhanced by the fact that they were designed by one of the most active ateliers of the so-called *Ringstrasse Epoch* (Ringstrassenzeit), and that their main author, Otto von Hofer, was obviously “borrowing” various elements from his employer, Carl von Hasenauer, who was besides Schmidt, Ferstel, and Hansen one of the “baron architects” of historicist Vienna.

Keywords: historicism, Otto von Hofer, Vranyczany-Dobrinović family, Zagreb, Laduč